

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN Studies

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN:2636-8641

Cilt/VOLUME 7 Sayı/ISSUE 13 Yıl/YEAR: 2024 Alındı/RECEIVED: 18-07-2023 – Kabul/ACCEPTED: 06-07-2024

Beslenmenin Neoliberal Ölçeği ve Biyopolitika: Bir İmkân Olarak Sağlıklı Yemek Yemek

The Neoliberal Scale of Nutrition and Biopolitics: Healthy Eating as an Opportunity

Pınar SARIGÖL¹

Abstract

In this article, nutrition shall be problematized in the light of Michel Foucault's theory conceptualized as biopolitics and the instrumentalized daily practices and values of neoliberal governmentality. More specifically, the article shall highlight true and temperate nutrition as a governmental tool within the scope of daily practices and values. The article points out how the norms of healthy, correct and measured nutrition are normalized by neoliberal rationality and the governmental art of body. It focuses on the criteria of proper nutrition and how the subject-bodies govern each other through these criteria.

Öz

Bu makalede, beslenme Michel Foucault'nun biyopolitika olarak kavramsallaştırdığı teorisi ile neoliberal yönetimselliğin araçsallaşan gündelik pratikleri ve değerleri ışığında sorunsallaştırılacaktır. Daha özelden ise, makale gündelik pratikler ve değerler kapsamında doğru ve ölçülü beslenmeyi yönetimsel bir araç olarak öne çıkartacaktır. Bunu yaparken sağlıklı, doğru ve ölçülü beslenme normlarının neoliberal aklın beden yönetimi ile nasıl herkes için yapılabilir bir normallik olduğunu işaret edecektir. Doğru beslenme kıstasları ile özne-bedenlerin birbirini nasıl yönettiği üzerinde de duracaktır.

¹ Pınar SARIGÖL, Dr., ODTÜ/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, psarigol@metu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5420-8892

The article also evaluates excessive and unhealthy nutrition, which neoliberal rationality excludes or falsifies with the construction of normal, by reasoning the government of body and population with the very disciplinary and regulatory practices that should be learned with 'healthy eating'.

Makale, neoliberal akılsallığın beden ve nüfus yönetimini 'sağlıklı yemek' ile öğrenilmesi gereken, disipline edici ve düzenleyici pratikler ile dışladığı veya normalin inşasıyla yanlışladığı ölçüsüz, sağlıksız beslenmeyi de değerlendirecektir.

Key words: Neoliberal governmentality, biopolitics, body discipline, healthy nutrition, biopolitical authorities/ experts.

Anahtar Kelimeler: Neoliberal yönetimsellik, biyopolitika, beden disiplini, sağlıklı beslenme, biyopolitik otoriteler/uzmanlar.

Giriş

Bu makale *beslenme piramidi ve cepleri cevizle dolu ofis çalışanı*² arasında kalmış beslenme meselesini, biyopolitika ve neoliberal aklın yönetimsel tertibatı ile ilişkisi kurularak beslenmenin gündelik anlamı ve önemine ilişkin yeniden düşünmeyi önermektedir. Bu öneriyle biyopolitikanın beden disiplini ve nüfus düzeninin beslenmeyi sorunsallaştırarak işerlik kazandırdığı yeni kontrol mekanizmaları ve söylemsel pratikleri ile iktidarın nasıl sağlıklı nüfusu ve iyi veya kötü özneleri yönettiği üzerinde durulacaktır. Böylece beslenme piramidinin beklentisi olan *dengeli beslenme*³ biyolojik bir ihtiyaçtan öteye geçen başka bir dengeye işaret edecektir. Bu denge, sınıfsal ayrıcalıkların ve yokluğun arasındaki neoliberal aklın yaratıcı yıkımına muhtaç dengesidir. Sınıfsal eşitsizliğe muhtaç bu denge, bir yandan paketli gıda ve yapay tatlandırıcıları azaltmanın yollarını sıralarken (Kümeli, 22 Ağustos 2021); diğer yandan *mutfakta yaratıcı olmanın* veya *alışveriş listelerini değiştirmenin* bir yaşam biçimi tercihi olduğunu ve herkesin bunu yapabileceğini

²Yoğun iş temposu ve aralıksız süren toplantılardan ötürü yemek yeme zamanı bile bulamayanların paketli veya ayaküstü yemeğe yönelmektense bir takım tedbirlerle sağlıklı beslenmelerini bir sürdürülebilirlik içinde alışkanlığa dönüştürebilmeleri için on tane listelenmiş öneriden biri. Diğerleri ise diyet taraftarı arkadaşların olması, yiyecek otomatlarında sağlıklı gıdaların seçilmesi, ikramları sağlıklı hale getirmek gibi bir takım önerilerden oluşmaktadır. Bir koca cep dolusu cevizle gezmenin temel mantığı toplantılarda ve iş esnasında sandviç veya daha büyük bir yemeğin zor olmasıdır. Cevizin hem yeme pratikliği hem de taşınabilir oluşu, çalışmaktan beslenmeye zaman bulamayanların neden bulamadıklarından çok cevizle meseleyi çözüme kavuşturmalarıdır (Ofiste Sağlıklı, 16 Aralık 2022). Aynı şekilde, kapsül ve çeşitli tabletlerin kompakt bir şekilde enerji ve besin ihtiyacını karşıladığı gerçeği de bir başka fazla çalışma temposunun depolitize edilerek gündelik, kolaylıkla çözülebilir bir sorun olmasına indirgenmiştir.

³ Dengeli beslenme, sağlıklı beslenmedir. Sağlıklı beslenme ise bedendeki hücrelerin çalışması için besin öğelerinin dengede ve yeterince alınmasıdır. Vitaminler, yağlar, karbonhidratlar, mineraller, proteinler bedenin temel besin maddeleridir. Dolayısıyla, sadece karbonhidratla veya proteinle beslenmek dengeli besin alımı olmadığı için sağlıksızdır (Yazgünoğlu, t.y.).

gündelik bir sıradanlığa oturarak basitleştirir (Bell ve Hollows, 2011, s. 176). Beslenme politik bir mesele olmaktan çıkartılır ve beslenmenin bir yaşam biçimi olduğu doktriniyle bireylerin seçimleri ve çevrelerine olan sorumlulukları neoliberal akıl ile uzaktan yönetilir (Foucault, 2008; Bell ve Hollows, 2011, s. 176). Doğru beslenmenin sıradan ve ufak bir değişimle elde edilebilir bir yaşam biçimi olduğu kanısı, doğru beslenmenin bilgisini didaktik uzmanlar ve otoriteler tarafından üretilen ve aktarılan bir hakikate getirir; dahası, tüketimin hallerini ve zamanını da biçimlendiren bilimsel bir söylem ve uygulama alanı açar (Bell ve Hollows, 2011, s. 189; Crenshaw, 2014, s. 1127). Beslenmenin söylem ve uygulama pratikleri, iktidar tertibatlarının kullanışlı şekilde bedenden nüfusa yönetsel mevzilere yerleşmesini sağlar. Nihayetinde, herkesin yorumlayabileceği ve aktif katıldığı bir *doğru beslenme* olgusu oluşur.

Dolayısıyla, bu makalede biyopolitikanın beden ve nüfusa içkin iktidar tertibatları işaret edilerek öncelikle yönetsellik kavramı serimlenecektir. Bilgi ve bilgi-iktidarının neoliberal aklın gelişimine etkisi üzerinde durulacak ve biyopolitik otoritelerin⁴ beslenmeye yönelik doğrulayıcı ve yanlışlayıcı göreviyle *doğru* beslenmenin ideal normları ve değerleri belirlenecektir. Makalenin sonuçlarını vermeden önce, modernleşmenin veya kapitalizmin toplumsal dönüşümünde beslenme konusu, sofrada adabı ve görgü kuralları ile sınıfsal eşitsizliklerin hatlarını belirleyecektir. Beslenme biçimleri ve ona ilişkin gündelik normlar yoksulluk ve sınıfsal farklılıkları beslenmenin biyopolitikası kapsamında sorunsallaştırmayı mümkün kılacaktır. Nihayetinde, beslenmenin neoliberal ölçeği vurgusuyla, beslenmenin hakikatindeki neoliberal akılsallığının iktidar tasarrufu değerlendirmesiyle makale tamamlanacaktır.

Biyopolitika: Neoliberal Aklın Beden Kurgusu

Michel Foucault'nun 1970'lerde üzerinde tartıştığı yönetsellik ve biyopolitika kavramı kapitalizmin ve endüstrileşmenin gelişmesine yönelik iktidar tertibatını çözümü okumasıdır. Foucault'nun iktidar çözümlemesi üç temel iktidar formunu öne çıkartır. Foucault, kralın öldüren/ yaşamı sonlandıran egemen iktidarından yaşamın/yaşatmanın kendisinin iktidarın amacına dönüşmesini cinsellik tarihi okumasıyla bir iktidar analitiği olarak kavramlaştırır ve cinselliğe biyopolitikanın en başat iktidar tertibatı niteliğini atfeder (Foucault, 1998). Bu analitik atıfta cinsellik, siyaset ve hakikati birbirine iliştiren biyopolitik bir alan olarak karşımıza çıkar. Cinsellik alanında gelişen söylemler, yasaklar, kurallar, mekanlar, cinsiyetler ve çeşitli kategoriler iktidarın politik, yönetici mevzilerini ve aklını/rasyonalitesini ortaya çıkartır.

Foucault, cinsellik tarihi okumasıyla iktidarın yönetim rotasını ortaya çıkartır. Disiplin rejimiyle yasak ve kurallarla yönetilen tekil bedenlerin bütün olarak iktidar tasarrufu sağlamak ve hız kazanmak için yönetilmesi ihtiyacını karşılayan yeni bir *yaşam*—yani nüfus— bu rotayı

⁴ Diyetisyenler, beslenme uzmanları, gıda mühendisleri biyopolitik otoritelere örnek gösterilebilir. Çeşitli mutfak şeflerinin de *doğru* beslenme ve *doğru* malzemelerle *doğru* yemek yapmaya ilişkin bilgilerini paylaşması da bu kavramla ilişkilendirilebilir.

cinsellikle tekil bedenlere, gündelik yasaklara, ölümlere, hastalıklara, hatta geleceğe ilişitirir. Başka bir ifadeyle, tekil bedenlerin ölümlü olması gibi ölebilen nüfus keşfi ihtiyaçları olan bir beden temsiliyle yeni iktidar mekanizmaları ve stratejilerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ortaya çıkan tüm bu iktidar tertibatı biyopolitikadır. Biyopolitika, disiplinler ve güvenlik aygıtlarıyla yeni bir yönetsel akıl olarak *yaşamı savunan/ toplumu savunan* dönüştürücü, kontrolcü ve düzenleyici tertibatı ile ortaya çıkmıştır (Foucault, 2003).

Foucault'nun cinsellik tarihinde cinselliğin iktidar mekanizmalarını ve tertibatını bütünsel ama bir o kadar da tekil olarak kullandığı yeni bir bedeni, yani nüfusu — yeni bir sosyal bünye olarak— iktidarın yönetimine tabi tutması tekil ve bütün olarak *yaşamı* yönetebilmenin gerekliliğidir. Biyopolitika her bir bedenin farklı yaşam alanlarına bir giriş noktasıdır (Sarıgöl, 2022a). Bu nedenle, her bedenin yaşamı ölçülebilir ve kontrol edilebilir bilgiyi sağladığı gibi biyopolitikayla birlikte yaşayan bir beden olarak nüfusun keşfi de muazzam bilgi kaynağını iktidar için yaratır. Nüfusun bilgisi, iktidarın kontrol, düzenleme, disipline, sınıflandırma, tahmin etme gibi yeni aklına da stratejik, taktiksel, politik ve araçları olan problem bulma ve probleme doğrudan müdahale etme yetkinliği kazandırır (Foucault, 2008). Böylece, biyopolitika riskleri belirleme ve geleceği de yönetme bilgisine ve yetisine sahip olur.

Bu nedenledir ki, cinsellik hakikat rejiminin iktidar ilişkilerini ve söylemlerin pratiksel alanını belirler. Nüfus-beden, iktidarın tertibatına geniş ölçekli ve yoğun bilgi sağlarken özne-bedenler de tekil ve biricik bilgileri taşır. Dolayısıyla, yönetsellik bilgiyle işlerlik kazanan iktidarı tekil bedenlerle dolaşıma geçirerek dönüştürücü etkisini ortaya çıkartır ve böylece her bir özne-beden de hakikatin üretimine bilgi-iktidarın yayılan kontrolcü ve düzenleyici rolü ile katılır. Foucault'ya göre (1998; 2008) bireyin yaşamı ve nüfusun yaşamı birbirlerinden farklılaşmakla birlikte ilişkilidir. Biyopolitika, bu iki yaşamı farklı ölçümlere ve müdahalelere tabi tutarak *disiplinli beden ve düzenli nüfus* kurmanın peşindedir. Bu amaç, iki yaşamın her durumda disiplinli ve düzenli yönetilebilmeleri için gerekli bilgiyi sağlaması niyetiyle iktidar mevzilerine ve stratejilerine yerleşir. Biyopolitikada, disiplinli beden ve düzenli nüfusun temel kazanımı her düzeyde verimi ve hızı sağlayabilmektir (Foucault, 2008). Disiplinli, uysal ve adeta bir makine gibi yönetilen bedenler için insan bedeninin anatomi-politikası bilgi-iktidar kaynağını açar (Foucault, 1998). Buna göre, insan bedeninin iç dünyasından fiziksel her özelliğine, beslenme koşullarından fiziksel yetkinliğine kadar her türlü bilgi elde edilerek bedenler mekânlara yönlendirilir. Bu mekânlar —okul, kışla, hastane, hapishane, fabrika— disipline olamayan veya belli bir amaçla çalışması gereken bedenleri sınıflar, kategorize eder.

Nüfusun düzenleyici kontrol tertibatı ise, nüfusu biyolojik bir organizma olarak görür ve ona ait sağlık, zenginlik, yoksulluk, suç, kıtlık, hava durumu, coğrafya gibi ölçülebilir ve hesaplanabilir yaşamın her parçasından sonsuz bilgiyi biriktirmeye çalışır. Disiplinli beden ve düzenli nüfus için ortaya çıkan iktidar tertibatı bilimsel bilginin de bir hakikat olarak iktidar

müdahalelerini destekler. Buna göre; bilgi, disiplini ve düzenlemeyi sağlaması için disipline olmayan bedeni bir 'disiplin' ve 'güvenlik' tarifiinde değer biçmeli ve buna bağlı çözümsel müdahalelerde bulunmalıdır. Bilgi-iktidar yönetimi bedenleri sınıflandırır, normalleştirmek ister, çeşitli bedensel nitelendirmelerle adlandırır ve mekânlara—hapisane, hastane, okul, fabrika, kışla—yönlendirir. Delilik, suçluluk, sapkınlık özne-beden örneğinde bir nüfus kategorisi olarak mekânlarla sınıflandırılır ve nitelendirilir (Foucault, 1995). Bu, bir bakıma nüfusu 'normallikte' sürekli ve düzenli kılmak için iktidarın yönetsel mekanizmalarıdır; yani biyoiktidardır.

Foucault'ya göre, biyoiktidarın bir yönetim biçiminden çok disiplinler ve düzenleyici iktidar formlarıyla yeni bir yönetsel akıl olması onu özgün bir iktidar analitiğinde okunmasını gerekli kılar. Çünkü bilgi-iktidarla bu iktidar formları çeşitli düzeylerde bölüşülebilir, paylaşılabilir ve aynı kontrolcü söylemi başka bir bedene yöneltebilir. Foucault'nun yönetselliği sanat olarak görmesinin sebebi de budur (Foucault, 2007; 2008). İyi ve kötü, yanlış ve doğru olanı ayırt edebilmek için özne-bedenlerin disiplinler mekanlar, uzman aktörler, yasaklar, kurallarla bilinçlerini ve kendilik algılarını geliştirmesi beklenmektedir (Foucault, 2008). İdeal biyopolitik özneler, bilgi-iktidarın rehberliğiyle doğru ve yanlış ayırt edebilmelidir. Özne-bedeni ve nüfus-bedeni iktidar tasarrufuyla verimli ve hesaplanabilir büyütebilmek için çoğaltılan iktidar tertibatı yeni bir liberal akla dayandırılır. Bu yeni liberal akıl, neoliberal rasyonalitenin yönetselliğidir.

Neoliberal yönetsellik, özgürlük ve kontrolü aynı denklemde tutarak öznelerin doğru ve yanlışla uzaktan öz iradeleriyle yönetilmeleri demektir (Foucault, 2008). Modernliğin ve endüstriyel toplumun özgür öznelerinin yönetimi söz konusu neoliberal akılla mümkün olmuştur (Sarıgöl, 2022b; Heyes, 2015). Neoliberal yönetsellikte, bireyin kararı veya seçimi, risk yönetimine dönüşmüş ve özgürlüğü rıza gösterdiği kontrol mekanizmalarıyla sınırlandırılmıştır. Aynı şekilde, endüstrileşmeyle birlikte çeşitli hastalıkların, hijyen koşullarının, suçun, nüfusun düzenini tehdit eden her şey bilgi-iktidarla yanlışlanarak düzeltilmiştir. İktidar, neoliberal strateji ve taktikleriyle, yanlışlayarak veya sorunsallaştırarak yönetmekte ve makine-bedenleri nüfus-beden için çalışmak adına zor kullanmadan, özneleri sorumlu ve özgür hissettirerek harekete geçirmektedir.

Bu nedenle, Foucault'nun biyoiktidarını yaşam üzerindeki kontrolü ve yönetim sanatı tanımıyla okumalıyız çünkü biyopolikanın yaşam odağı bu bağlamda bir tesadüf veya *yeri gelmişken nitelendirilen* bir kavram değildir (Holmer-Nadesan, 2008). Biyopolitika, Foucault'nun *bugünün tarihi* işaretiyle çeşitli yönetim kararlarını, mekanları, çeşitli uzmanlık alanlarının çoğalmasını ve ortaya çıkış zamanlarını çok yönlü iktidarın yönetsel dizimi ve ağlarında arar (Holmer-Nadesan, 2008). Foucault, biyopolitikayla birlikte gündelik yaşamın iktidar ilişkilerinden ve gündelik olanın dönüşümünden bahseder. Bu nedenle, bilgi-iktidarla çeşitli biyopolitik otoritelerin veya başka bir ifadeyle uzmanların belirmeye başlamasının nedeni tam da neoliberal yönetselliğin ihtiyaç duyduğu kendi kendini yönetebilen özne-beden arayışıdır. Bu nedenle,

sadece psikiyatri değil sosyal terapiden, bağımlılık sağaltımlarına, kilo kontrolünden, yaşam koçluğuna *yaşamın ihtiyaç duyduğu*, hakikatten saptırmayarak özneleri disipline etmekten ve nüfusu düzenlemekten sorumlu gündelik yaşamın çatlaklarında veya sorunlarında ortaya çıkmış ve çoğalmış uzmanlar vardır (Rose, 2007). Bilgi-iktidar, biyopolitik otoriterlerle beslenmeyi, ruh sağlığını, fiziksel sağlığı kontrol eder ve yaşamı düzenler.

Biyopolitikanın kontrolcü ve düzenleyici iktidar tertibatı için sağlık, ana bir başlık olarak oldukça önemli bir bilgi-iktidar kaynağıdır. Bilgi-iktidarla, insandan doğaya her şekilde biyolojik olanın 'hasta' olmasına dair —ki bu deli veya suçlu değildir, sadece hastadır— çeşitli müdahale ve iyileştirme olanaklarını ortaya çıkartır. Bu nedenle, topraktan insana, hayvandan denize yaşayan her şeyin delirmeden veya suça bulaşmadan sadece hastalanarak normalleşmeden sapma hakkı vardır. Bu durum, kapitalizmin teknoloji ile geliştikçe insana ve yaşama dair problemlerinin artmasıyla ilgilidir. Bu nedenle neoliberal akıl, David Harvey'in deyimiyle tahribatını bile yaratıcılığa ve sonrasında yeni ihtiyaçlara indirgeyerek halleder (Harvey, 2007; Holmer-Nadesan, 2008).

Beslenme gibi yaşamın sıradan ve hayati bir rutini kliniklerde, okullarda, medyada biyopolitik otoritelerin çeşitli boyutlarıyla sorunsallaştırdığı ve çözüm üretmeye çalıştığı bir mesele olmuştur. Kontrol ve düzen toplumunda, biyopolitik otoriteler aynı zamanda hijyen, obezite, beslenme, vitaminler, alerjiler, vb. gibi konularda da herkesin kolaylıkla uygulayacağı bilgilerle neoliberal akılı yürütebileceği bilinçli özneler yetiştirmeyi hedeflemiştir. Beslenme, yönetsel bir alan olarak hem nüfus-bedenin hem de özne-bedenin temel sorununa ilişkin yeni iktidar mekanizmaları ve biyopolitik uzmanları bir ihtiyaç olarak çoğaltmıştır. Özne-bedenler bile kilo ölçümü yaparak veya tüketilen gıdalara bakarak yorum yapma, utandırma duygularıyla sağlık iktidarının beslenme ile yaygınlaştırdığı iktidarı paylaşırlar. Davranışı değiştirmek ve sağlıklı yemek yemek için birey farkındalıkları artıracak her tür sosyal pazarlama bireyin hizmetindedir. Hareket-uzun yaşa-iyi ye mottosuyla bir yaşam biçimi kişi tercihiyle basitleştirilmekte ve birey kamu sağlığının da sorumlusu olabilmektedir (Crawshaw, 2014, s. 1128). Hastalık ve sağlık, uygulanabilir, gündelik bir bilgi ile basitçe teşhis edilebilir diye herkes için ulaşılabilir olmuştur; dahası sorunu belirleme ve çözme iktidarını herkese kazandırabilmiştir (Rose, 2007). Böylesi bir gündelik yetkinlikte sağlıklı toplumun teşhisi, bireylerin gündelik yaşam tercihleriyle kodlanmış; şişmanlık ve halk sağlığı iyi ve kötü yemeğin sadece tercih meselesi olduğu hakikatine dönüşmüştür, böylece "akla uygun yemenin" eğitilmiş, bilinçli, bilgili olma gibi özneyi idealleştiren cesaretlendirici nitelemeleriyle değer kazanmıştır (Piper, 2013; Crawshaw, 2014; Ferreira v.d., 2015).

Yaşam için uzmanlar ve yönlendirici otoriteler iyi olana bireylerin dikkatini çeker ve nüfusu düzenlemek ister. Uzmanlıkla, toplumun normallığı ve nüfusun kıtlığa düşeceği korkusu bireyler özelinde yaşamın kendisine de etki eder. Bireyler, kronik sorunlara ve hastalıklara karşı bir görev

bilinciyle sorunun çözümüne katılır (Crawshaw, 2014, s. 1130). Girişimci ve sorumluluk alan biyopolitik özneler olarak nüfusun dirliği ve sağlığı için ortaya çıkabilecek her riski düşünerek tüketimine ve tercihlerine dikkat eder, uyarır ve düzeltir (Crawshaw, 2014, s. 1136). Biyopolitik özne, tüm bu uzmanlık merkezli bilgi-iktidar mekanizmaları ve stratejileriyle, gıda boyalarının, yapay tatlandırıcıların, GDO'lu gıdaların nasıl ortaya çıktığını sorgular ama daha çok bireysel çözümler ve tekilleşen hastalık durumlarıyla önlemine alma bilincini geliştirir ve yayar. Sağlıksız beslenmeyi bilgisizlik ve dolayısıyla bir risk olarak tanımlar. Bu nedenle, yemek yapmayı bilmemek veya tencere yemeği yememek kötü öznenin kötü alışkanlıkları olarak nitelenir (Ferreira v.d., 2015, s. 118; Bell ve Hollows, 2011; Hollows ve Jones, 2010).

Bu nedenle, tekrar etmek gerekirse beslenme, neoliberal aklın beden ve nüfusu birbirine iliştiren çok önemli bir iktidar tertibat kaynağıdır. Kapitalizmin gelişmesi, endüstrileşmenin beslenme alışkanlıklarına etkisi, sofrada adabı, uygarlık, sınıfsal farklılıklar, ayaküstü yemekler, obezite ve dengesiz beslenme bu makalenin devamında değineceğimiz noktalardır. Ancak beslenmenin bu makale kapsamının çok dışına ve ötesine geçen beslenme krizi ve felaket uyarıları altında otoriter bir yönetimin de temel aygıtı olduğu ortadadır. Bu nedenle, beslenme disipliner iktidardan düzenleyici iktidara biyopolitikanın her türlü yönetsel aparatlarını taşımakta ve üretmektedir. Bir sonraki başlıkta, beslenmeyi yönetsel bir araç olarak tanımladıktan sonra bir parantez açarak beslenme ve uygarlık arasındaki sofrada adabı ile sınıfsal bölünme tartışılacaktır. Aynı zamanda, endüstrileşmenin bir sonucu olarak obezite sorunu, 'sağlıksız beslenme' tespitleri ve uzmanların kontrolü ile gittikçe tekilleşen sorunlara nasıl dönüştüğü de değinilecektir.

Biyopolitikada Foucault'nun neoliberal akılla ve kapitalizmin gelişmesiyle işaret ettiği çelişki tam da bu noktada felaket ve kanaatkarlıkla yönetilmeye çalışılmakta ancak otoriter-sağ rejimlerin de göç hareketliliği ve nüfus fazlalığını işaret etmesiyle yeni bir siyasi alan, dolayısıyla müdahale alanı yaratmaktadır.

Yönetsel bir Araç Olarak Ölçülü Beslenme

Alman biyopolitikası olarak da adlandırılan ve özellikle beslenme bilimi ve buna bağlı nüfus yönetimini sistematik programlar, beslenme şemaları ile belli bir rasyonalitede düzenleyen politikalar nüfusun kitlesel yeme alışkanlıklarını iyileştirme amacındadır (Treitel, 2008). Alman beslenme bilim insanı Max Rubner'in katı bir şekilde savunduğu "rasyonel beslenme" birçok modern bilim dalının bir araya gelerek oluşturduğu akılcı uygulamalara ve kamu politikalarına dayanmaktadır (Treitel, 2008, s. 2). Dolayısıyla kitlesel anlamda halkın beslenme alışkanlıklarını bir kamu sağlığı endişesiyle düzenlemek ve uzman önerileriyle beslenmeye dair problemleri tespit etmek başlı başına bir yönetim alanını yaratır. Beslenmenin yönetsel bağlamda sorunsallaştırılması bir dizi söylemsel pratiği, stratejiyi ve uzmanlık bilgisini de gerekli kılar. Hatta zamanla sağlıklı beslenmenin ölçütleri ve önemi gündelik hayatın düzeltici ve iyileştirici bir pratiğine dönüşür. Öyle ki, özne-beden, nüfus-bedenin toplu yönetilmeyi sağlayan beslenme

bilgisinin mikro alanlarda taşıyıcısı olur. Foucaultcu bağlamda iktidar ilişkilerini beslenme bilgisinin gündelik ölçümleri ile düzeltici, yönlendirici taktik ve hamlelerini elde etmeye başlar. Başka bir ifadeyle, kamu sağlığı ve toplu yeme alışkanlıklarının düzenlenmesi, aslında özne-bedenin alışveriş listesinin yiyecek içeriklerini kendilik hallerinde belli bir sorumluluk bilinciyle değiştirmesini yönetir (Treitel, 2008, s. 4; Hollows ve Jones, 2010). Dolayısıyla, farklı nüfus gruplarının beslenme alışkanlıklarını bir özgürlük içerisinde ama bilgi-iktidarın bu konudaki ölçümleri ve uygulamaları kontrolünde kendi kendini yönetebilen öznelere dönüştürmek neoliberal aklın beslenmeyi yönetimsel bir alan olarak nasıl kullanacağı ile ilişkilidir.

Günlük olarak kadının, erkeğin veya çocuğun kaç kalori alacağı, beyin gelişimi için proteinin gerekliliği, çeşitli hastalık risklerine karşı C vitamini veya kalsiyumu almanın önemi, kent yaşamıyla ve buna paralel çalışma hızıyla da alakalı ayaküstü yemeklerin ve paketli gıdaların zararları, çeşitli estetize edilmiş yeme biçimleri ve beden formları, vb. bir bakıma belirli ölçek ve miktarlarla beslenmenin söylem alanında dolaşıma girmiştir. Yemek yemek, alışkanlıklarla ve sağlık vurgusuyla ölçülülük değerini kazanmıştır. Bu da zamanla sağlıklı beslenmeyi sınıfsal bir ayrıca dönüştürmüştür. Beslenmenin sıradan ve yapılabilir en kolay yolu aynı zamanda etik ve kendine değer veren öznenin yaşam biçiminin göstergesi olmuştur (Bell ve Hollows, 2011, s. 176).

Bundan böyle kimin söylediğinden ziyade, bilgi-iktidarın mikro çatlaklarda yaşam biçimini kullanarak iktidarın tertibat mevzilenmeleri bütün canlıların beslenmeye ihtiyaç duyduğu ve asgari miktarının olması gerçeğini bir norma dönüşmüştür. Yaşam biçiminde bu beslenme normlarına takılanlar kötü, bilgisiz, beceriksiz, sağlıksız gibi nitelermelerle utandırılmakta ve aslında yaşama dair korkuları tetiklediği için ısrarla düzeltilmek istenmekte veya normalin dışına itilmektedirler (Piper, 2013, s. 347; Hollows ve Jones, 2010, s. 309). Bu nedenle, bilhassa insanın⁵ sadece 'karın tokluğu' için beslenmesi değil çeşitli element ve vitaminlerle beslenme rutinini doğru bir standarda ulaştırması yetkinliği ve bilincini kazanmalıdır. Bunun için özellikle aççılar yemek programları ile özellikle bulunabilir malzemeler ve kolay yemek tarifleriyle uluslararası formatta sağlıklı beslenme üzerine programlar yapmaktadır (Bell ve Hollows, 2011; Hollows ve Jones, 2010). Böylece, sağlıksız beslenmeye ilişkin kimsenin malzeme bulamama veya yemek yapmayı bilmeme gibi mazeretleri kalmayacaktır. Aynı zamanda, çocuk sağlığı ve yoksulluk dikkatiyle kolay bulunan ve ucuz malzemelerle bile sağlıklı beslenmenin yapılabileceği vurgusu sorunu iyice 'sorun'

⁵ İnsandışı varlıklar için de beslenme ve bunun için sağlıklı çevresel koşullar önemlidir. Bitkinin suya ihtiyacı olabileceği veya hayvanların da yeme ve sıvı ihtiyacının olduğu bir hakikat. Bu noktayı, bilgi-iktidarın hakikat rejimi ile düşünürsek, yaşamın tüm canlılar ve diğer insandışı varlıklar için (toprak örneğin) ortaklaştığını görebiliriz. Ölçsüz tüketimin, beslenmenin ölçsüzlüğünün ve itinasızlığın sadece insan sağlığına değil toprağın verimine de etki ettiğini görebiliriz. Bu bağlamda ortak yaşamın devamına ilişkin sorumluluğu üstelenmenin kendisi etik bir varoluşa yol verir. Aksi takdirde, iklim krizi ve çevre sorunu çeşitli felaketlerle yaşamı tehdit ederken kıtlık ve açlık tehlikeleriyle yeni bir etik özne inşası için bir uyanışı ve dahası yeni model üretimi-tüketimi zorlamaktadır (Ayrıntılı bilgi için bkz. Puig de la Bellacasa, 2017; Sarıgöl, 2022c). Yemek yemenin her aşamasında da atık ve artıkların da bir nevi doğaya ve ortak yaşama zarar olduğu; dolayısıyla bu açıdan da yemek yemenin kendisinin başlı başına politik bir mesele olduğunu söyleyebiliriz (Rebrovick, 2015, s. 679).

olmaktan çıkarmış ve yoksulluğun bile sağlıksız beslenmek için bir gerekçe olmadığını göstermeye çalışmıştır.

Aslında her canlı için gerekli olan beslenme ‘sağlıklı’ ve ‘yeterli’ olma ölçeğine tabi tutularak yoksulluk, sınıfsal ve coğrafik eşitsizlikler depolitize edilmektedir (Selmeczi, 2007; Rebrovick, 2015, s. 685). Başka bir ifadeyle, sağlıklı beslenme bir norm olarak gündelik hayatın akışına bırakıldığında ‘sağlıklı yemek yemek’ bireysel bir seçime indirgenir ve beslenmede eşitsizliklerin sorunsallaştırılması engellenir. Bu kadar doğal bir rutinin ortak yaşamın yanlış tüketimi ile toprağın kendisinin sağlıklı besin üretmediğini ve hatta yediklerimizin gerçekten besin olup olmadığı gerçeğini politik bir mesele olmaktan çıkarmakta ve unutturmaktadır.

Buna bağlı olarak, gıda hareketleri ve yeni eko-beslenme önerileri kimi zaman motivasyon yaratmak için tarihteki kıtlık çilelerini ve sonuçlarını işaret etse de genel olarak doğru beslenmenin neden hemen ve herkes için mümkün olmadığı neoliberal yönetimselliğin akılcı taktikleri ve stratejileri arasında kolayca gözden kaçırılır (Rebrovick, 2015, s. 678). Bu nedenle, birçok eko-beslenme ve diyet programı gıda tüketimlerinde bireysel tercihin ve kendilik bilincinin önemine dikkat çekerek bu meselenin ‘tercih’ olsa bile günümüz neoliberalizminin piyasa-toplumuyla fevkalade ilişkili olduğunu yok saymaktadır (Rebrovick, 2015, s. 678). Eko-beslenme ve diğer beslenme önerilerinin salt ‘yemek yemenin’ doğal işleyişiyle herkes için gerekli olduğu ancak eğitimsiz bireylerin ‘tercih etmediği’ erişilebilir bir ‘şey’miş gibi kurgulaması, beslenmenin bedenine estetize ve erotize edilmesi ile ilişkisini görmek istemez ve dahası sağlıklı yemeğin ‘zenginliği’ ve yemenin adabıyla⁶ ilişkisini hesaba katmaz (Rebrovick, 2015, s. 679). Nihayetinde, beslenmenin kendisi ve alanındaki söylemsel pratikler bilgi-iktidar ilişkileri ile beden ve nüfusu biyopolitika disiplini ve düzenine taşımıştır. Böylece, meselenin siyaseti, yemek yemenin her bir ısırtığı ile anlam ve hareket kazanır (Rebrovick, 2015, s. 687).

Daha geniş bir ifadeyle, yukarıda bahsettiğimiz gibi kıtlığa ve açlığa karşı insancıl ama bir o kadar da sorunun kaynağını görmekten imtina eden yönetsel taktik ve stratejiler meseleyi depolitikleştirmenin yanında sorunun çözümünü salt endüstriyel tüketimden insan hareketliliğinin fazlalığına kadar genişletmektedir. Gıda güvenliği ve gıda terörizmi arasında bedenlerin kendilerini koruma telaşı, panikle beslenmeyi sosyo-politik, kamusal bir meseleye de getirmiştir (Carney, 2014). Öyle ki sağlıklı gıdaya ulaşmak ve beslenme koşullarına sahip olmak transnasyonal beden hareketliliklerine bile sebep olmuştur (Carney, 2014). İnsanlar sadece düzgün ve temiz beslenme koşullarına sahip olabilmek için —ki bu yerler her anlamda fırsat ülkeleri olarak nitelendirilen ülkeler olmaktadır— insanlar yaşadıkları yeri daha iyi beslenme

⁶ Yemek adabıyla kast edilen, kentleşme ve hızlı yaşamla birlikte aslında ayaküstü hızlı bir şekilde yemek yemenin adab-ı muâşeret kurallarının dışında kalması ile ilgilidir. Sofra adabını da kapsayan bu kurallar, metropol yaşamının hızına uygun kısa zamanda yemek hazırlamayı ve yemek yemeyi başka bir yemek kültürü olarak yeniden ortaya çıkarmıştır (Ayrıntılı bilgi için bkz. Elias, 2004).

olanakları için terk etmektedir. Bu göç hareketlilikleri, siyasal ekolojik bir dizi problemden ötürüdür. Bu konuda, özellikle ev ahalisi ve çocuk beslenmesinden ataerkil anlayışla sorumlu tutulan kadınların söz konusu göçlere daha çok heves göstermesi oldukça ilginç bir detaydır (Carney, 2014). Tüm bunların ışığında, beslenmenin, yaşamla ilgili olan bu tarafının biyopolitikanın neoliberal yönetsel aklı ile ilgili olduğunu gösterir.

Bu durumda, beslenmenin yönetsel bir alan olarak ne kadar çok yoruma ve kullanıma açık olduğunu da akılda tutmak gerekir (Mayes ve Thompson, 2015, s. 596). Öyle ki, önemli bir biyopolitika iktidar tertibatı olan cinselliğin nüfus ve bireyi yönetebildiği mekanizmaları nasıl ise; beslenme de bedene ve nüfusa ilişkin ayrı ama bütünsel iktidar müdahalelerini nedensel bir temele oturtur. Böylece beslenme kendi söylemsel alanında özne-bedenin ve nüfus-bedenin kontrolüne, disiplinine ve düzenlenmesine ilişkin iktidar mekanizmalarını çoğaltabilir. Beslenme, sosyal bünyenin sağlığını farklı boyutlarıyla sorunsallaştırır ve söz konusu sorunların çözümü için “besin öznelerini” bilimle; bilgi-iktidarla yönetir ve beslenme risklerinden haberdar eder (Mayes ve Thompson, 2015, s. 596). Böylece, “besin özneleri” yedikleri, içtikleri ile karşılaçıkları hastalıklardan sorumlu tutulur. Bu ise, beslenmenin neoliberal aklın araçsallık ihtiyacı için geniş bir değer ve norm alanını kültürle, etikle, hazla, güzellikle ve sıhhatli olma ile yaratır (Mayes ve Thompson, 2015, s. 597). Ölçülü beslenme yönetsel alanı nüfus ve bedeni kullanmak için iktidar tasarrufu yaratarak kullanır.

Bir Parantez: Beslenme ve Sofra Adabı Arasında Uygarlığın Dengesi

Bu makale, beslenmeyi biopolitik pratikler bütünü olarak görmeyi önerdiği için bir bakıma uygarlık ve modernleşmenin tarihiyle ve yayılmasıyla da ilgili liberal/ neoliberal akılsallığın çeşitli yönetsel pratiklerine işaret eder. Beden disiplini ve düzeni çeşitli değerler, görgü kuralları ile sağlanır. Bu konudaki en önemli kaynak Norbert Elias’ın (2004) *Uygarlık Süreci Sosyo-Oluşumsal ve Psiko-Oluşumsal İncelemeler* kitabıdır. Bu çalışmada her ayrıntısı düşünülmüş sofrada adabının medenileşmeye işaret ettiğini ve dolayısıyla medeni olanı ‘kaba’ olandan —yani yoksul ve aç olandan— ayırarak idealleştirdiğini; bunu yaparken de çeşitli araç-gereçlerle beslenmeyi düzenlediği veya ağı ve boşaltımı işaret ederek beslenmenin diğer aşamalarında bedeni disipline ettiği anlaşılır (Elias, 2004). Özellikle sınıflar arası farklılıklar ve toplumsal tabakalaşma beslenme ve yemek yerken hayatlarımıza giren araç-gereçler ile belirlenim kazanır. Dolayısıyla, yemek yeme, beslenme ve beslenmek için çalışmak, besinin elde edildiği mekan-pazar, pişirme yöntemi, birliktelikle yemek yemek, yemeğin zamanı gibi detaylar sınıfsal ayrımları yapabilmek için gözlem imkanı sağlar (Elias, 2004, s. 165). Aynı zamanda köylü, basit, kaba olanı eleştirme olanağı sağlarken soylulara ait davranışları adabın ve terbiyenin merkezine yerleştirir (Elias, 2004, s. 165). Örneğin, ekmeğin elle kopartılmak yerine bıçakla kesilerek ve küçük lokmalar halinde tüketilmesi gerektiği kurallardan bir tanesidir (Elias, 2004, s. 165). Et yemenin kendisi başlı başına bir beden ve ağı kullanma uzmanlığıdır. Ağı şapırdatmak, hızlı yemek, ağza alınan lokmaların büyüklüğü ve

sırası başlı başına altsınıf halkın davranışlarının betimlemesidir (Elias, 2004, s. 166). Ağzın hareketleri ve yemek yemenin hızına göre açgözlülük olarak adlandırılan altsınıftan halkların yemeği hemen yiyerek işe koşturması veya gerçekten aç olmalarıyla ilgilidir; bir sınıfsal utandırma belirlenimi vardır. Ağzı tika basa doldurmak, ağzı açık yemek yemek, kaşık kullanmadan tasta çorbayı içmek, soylulukla alakası olmadığı gibi oldukça kaba ve hayvanca yemeğe yaklaşmayı çağırıştırır. Köylü gibi ekmeği koparıp tasa bandırma da saraylı davranışlardan uzaklaşmak demektir (Elias, 2004, s. 166-176). Özellikle, 'saldırma' ve 'açgözlülük' vurgusu, görgü kurallarını anlatan saray metinlerinde öne çıkartıldığı anlaşılmakta ve bu vurguların uygar insanı yemek yerken bir anda medeniyetin uzağına düşürebileceğini göstermeye çalışmaktadır (Elias, 2004).

Uygar insanın yemeği kaşık, çatal, bıçak yardımıyla parçalara bölerek yemesi başlı başına bir beden disiplini ve açlığı kontrol etmesiyle ilgili bir durum olduğu açıktır; dolayısıyla, soylu-köylü ayrımının altını çizerek başlayan bu beslenme biçimi ve içeriği bugün modern yaşamımızın da bir ritüeli ve normal olmayı başarmıştır. Yine de sofrada kaşık-çatal-bıçak kullanımı her ne kadar hangi besinin nasıl bir araçla yenilmesi gerektiğine kadar yüksek sınıfların incelikle hazırlanmış sofralarına götüren görgü rotası olsa da bugün kaşiksiz ve el yardımıyla pilav yemek en azından günümüzde de olumlanan bir yeme biçimi değildir. Buradan çıkartılan sonuç, sofrada yemek, sofradaki gıda, araç-gereçler, ve diğer her şey kültürel, sınıfsal, dinsel, her türlü aidiyete ve toplumsal tabakaya dair bilgi veren çok önemli bir gözlem alanında anlam bulmakta ve işlev kazanmaktadır.

Bu gözlem alanı, daha önce vurgulandığı gibi, aynı zamanda sosyo-politik ve sosyo-kültürel değer ve normlarla muazzam bir yönetsel alanı ortaya çıkarmaktadır. Bu nedendir ki, uygarlığın disiplinli ve uysal beden kurgusunda sorunsallaştırdığı ve ısrarla işaret ettiği 'öteki'/'kaba'/'köylü' beslenme biçimlerine ve adaplarına bakmak, neoliberal yönetselliğin iktidar mevzilerini ve söylemsel pratiklerini korumak adına hangi değerleri nereden, nasıl ürettiğini ve yerleştirdiğini görmek açısından önemlidir. Burada, analize muhtaç mevzu köylünün "uygarlaşmış geleneklerden" henüz haberdar olması veya olmaması değil; soyluların açlık ve doymaya ilişkin oldukça sınıfsal ayrımları derinleştiren pratiklerle beden disiplinini ve düzenini beslenmeyle yönetmeleridir (Elias, 2004, s. 187).

Şüphesiz, insan davranışları bir değişime tabidir, özellikle belli sınıf ve tabakaya özel kurallar bütünü olarak belirtilen görgü kuralları aslında "uygarlaşmış gelenekler" gibi kimseye ait olmayan "yaşam bilgilerini" de içerir (Elias, 2004, s. 193). "Uygarlaşmış gelenekler", akla uygun minik alışkanlıklarla yaşama yerleşir ve yayılır; değişime tabi olur ve nihayetinde standartlaşır. Alt tabakalar da bu standartları benimsemeye başlar (Elias, 2004, s.203). Ancak, alt tabakalar için bu standardın benimsenmesi 'aç' olanı veya 'açlığı', sınıf ilişkilerini, ya da en açık ifadeyle yokluğu ve yoksulluğu ortadan kaldırmaz. Aksine, normal ya da standart olan, kendi standart yaşam akışını

korumak ve en basit ifadeyle ‘ekmek parası’ ve ‘karın tokluğuna’ çalışmayı sürekli kılmak için ‘sofra adabının’ dışında tutacağı yaşamlar olmalıdır.

Bu noktada iki bağlam vardır: Birincisi, hızlı kent yaşamı ile ayaküstü yemek yemenin veya elde koca bardaklarla sıvı tüketmenin yeni, kent kültürüne dönüşmesi söz konusudur (Simmel, 2005; Giddens, 2012). Başka bir ifadeyle, sabitlenmiş (akşam özellikle) yemek saati ve ne yeneceği belli beslenmenin zıddına hızlı, ayaküstü ve elle yemeyi sınıfsal bir değere dönüştüren bambaşka bir kent kültürü ortaya çıkmaktadır. Yemekte susmanın veya ağızda yemek varken konuşmamanın yerini, elde sandviçle ayakta ve küçük masaların etrafında hem konuşarak hem de beslenerek yemek yemenin bir zevk olarak satılması artık söz konusudur. Esneklik vardır, esnek zamanlarda kuralsızlıkla beslenmenin değerlendirildiği yeni bir düzen vardır artık (Simmel, 2005). Dahası, yeni düzen bu zamana uygun beslenme şeklinin mekânsal düzeni ve hızı küresel bir tüketim kültürünü de beraberinde getirmiştir. Açlığın ve hızlı yemenin ‘köylü’ ve ‘saldırgan hayvanlara’ benzetilerek disipline edilen ve uyarılan bedenler, bu beslenme mekânlarının “kurt gibi acıkmış halde girseniz bile anında doymuş olarak” çıkılacağı sözüyle uzun kuyruklarda beklemeye, ayakta yemek yemeğe rıza gösteren yeni işçileri ve uysal çalışanlarıdır (Giddens, 2012, s. 682). Daha ilginç olanı, mekân konsepti olarak çatal-bıçak kullanımı olabildiğince asgari tutulmuştur ve aslında yegane beslenme aracı olan tepsinin üstündeki her şey tek kullanımlık görevlerinin bir an önce yemek atığına dönüşmesini bekliyordur (Giddens, 2012, s. 682). Sadece kentlerde açılan ve lüks alışveriş merkezlerinde bulunan bu ‘sıradışı’ mekânlar günümüz modernleşmesinin aslında en ‘uygar’ mekanlarıdır. Dakiklik şiarıyla, profesyonel çalışma alanları olan iş insanların beslenmelerini tamamlayacakları seçkin mekanlardır (Sennett, 2008). Tabii ki, ayaküstü beslenmenin çeşitli sağlık sorunlarını beraberinde getirmesi başka yazının konusudur.

Yine de beslenmeye ilişkin kendilik kültürü ve sorumluluğu kentli insana yüklenmesine kısaca değinmek ve sonrasında obezitenin artık dengesiz beslenen—ya da sadece karbonhidratla beslenen— bir alt sınıf grubunun sağlık problemi olduğunu vurgulamak gerekir. Aynı şekilde, ‘köylü olanı’ parmakla göstererek adab-ı muâşeret kurallarını soylulukla ilişkilendirmek veya çatal-bıçak-kaşıkla yemek yemenin zaman kaybını aylıklıkla eşleyerek elle ve ayaküstü beslenmeyi değer olarak yükseltmek bugün ‘köylü’ yaşamları ve tüketimi ideal ve sağlıklı kılmaktadır. Ancak ikinci bağlam, ‘köye dönüşün’ bu *organik* arayışından ziyade kentlerde sadece karbonhidrat, şekerli gıda ve paket ürünlerle karnını doyuran yoksul kesimin bu sefer obezite ve beslenme yetersizliğinden dolayı çeşitli sağlık problemleriyle uğraşmalarıdır.

Uygarlık ve insanlığın medeniyetle sınava beslenme sorunsalıyla kapitalizm gerçeğini ortaya sermektedir. Kentlerde çoğunlukla yaşayan yoksul kesim ‘yok’ olanla karnını doyurmaya çalışırken derin bir çaresizlik ve beslenememeyle karşı karşıya kalmaktadır (Gözener, 18 Nisan 2022). Özellikle yetersiz beslenen çocuklardaki zeka ve gelişim geriliği nüfusun gelişimi ve sağlığı açısından da ciddi bir tehlike riskini taşımaktadır (Gözener, 18 Nisan 2022). En ucuz ve kolay

bulunan gıda şu an ekmek ve sadece karbonhidratla fazlasıyla beslenmek yeterli ve sağlıklı beslenememek demek (Gözener, 18 Nisan 2022). Artık, bu tek yönlü, dengesiz beslenme alt sınıflarda obeziteye neden olmakta ve bu, obeziteyi aşırı ve çeşitli yemenin bolluk nedenselliğinden çıkartarak sağlıksız ve ucuz beslenmenin sonucu olduğu yokluğa götürmektedir (Gözener, 18 Nisan 2022). Gelecek nesillerin sağlık durumu ve besin yetersizliğinden dolayı nüfusta ortaya çıkması muhtemel kronik hastalık riskleri kamu sağlığı kapsamında ele alınmalı ve sosyal politikalarla desteklenmelidir. 'sofradışına' dışına itilen yoksulluk gerçeği ve beslenme rejimi uygarlığın ürettiği ve dayandığı yoksulluk sorunuyla doğrudan ilişkilidir.

Sonuç Yerine: Beslenmenin Neoliberal Ölçeği

Foucault'nun 1970'lerdeki, iktidar odaklı analizi aynı zamanda beden politikasıyla kesişmiştir. Foucault, 1970'lerin ortasında hapisane tarihi ve cinsellik üzerine çalışmalarında iktidar ve beden arasındaki temel bağıntıyı kurmuştur. İktidar ve cinsellik bağıntısını, genel olarak Foucault'nun özellikle disiplin ve güvenlik rejimi olarak tanımladığı biyopolitikada beslenme ve iktidar etkisi altındaki beden politikası ile bazı fikirler elde edebiliriz. Bunun için Foucault'nun *Hapishanenin Doğuşu* (1995) kitabına baktığımızda disiplin rejimine ilişkin iktidar analizi, bize disiplinin bedenin amaca uygun işlevsellikler kazanmasıyla mümkün olduğunu söyler. Foucault açısından bu işlevsellik doğrudan kendisinin çok açık ifadeleriyle kapitalizmle ilişkilidir.

On sekizinci yüzyıl kapitalizmi yeni bir burjuva cinsellik rejimini beraberinde getirirken, aynı zamanda iktidar beden ilişkisini, fabrikalarda üretmiş ve fabrikalara uygun yeniden üretim şemasının toplumsal değerlerinde kendini göstermiştir. Disiplin rejimi Foucault'nun çalışmasında açıkça verimlilikle ilgili modern bir biyopolitik iktidar tertibatıdır. Foucault burada yönetimsellik öncesinde görülebilecek bir iktidar analizi yapmaktadır ancak *Hapishanenin Doğuşu*'nda (Foucault, 1995) gerek disipliner beden gerek neoliberalizme özgü öznelliğe ilişkin yönetimsellik tarzını da okumamız mümkündür. Foucault burada beslenmeye doğrudan değinmemekle beraber disiplin rejiminin kurumlarını sıralarken işaret ettiği hapisane, hastane, kışla, okullar, fabrika aslında tümü kapitalist verimliliğe ve etkinliğe uygun bedenler imal eder ve bunların aynı zamanda beslenme rejimlerini ve zamanlarını, öğün vakitlerini ve içeriklerini, miktarlarını, gerekli olan kalori, enerji, protein gibi kapitalist etkinliğe uygun düzenlemelerle bir arada yönetir.

Dolayısıyla on sekizinci yüzyıla ilişkin bir analiz gibi sunduğu disiplin rejimi ve ona ilişkin beden politikası günümüzün Deleuzecü deyişle kontrol toplumu gerçeğiyle örtüşmektedir (Deleuze, 1992). Bu kontrol toplumunu neoliberal yönetimselliğin öznelliği ile birleştirebiliriz. Ayrıca, disipliner ve kontrol altındaki bedenle neoliberal yönetimselliğin öznellik tarzlarının varoluşlarında beslenme rejimini kapitalist etkinliğe göre kurulan tertibatının politik bir okumasını yapabiliriz. Bu makalede bir iddia odur ki, Foucault'nun dışarıda bıraktığı beslenme aslında disiplin iktidarıyla neoliberal yönetimselliğin — ve özneleşmenin— politik rejimi arasında önemli bir bağıntı kurabilir. Çünkü beslenme bir yönüyle beden politikasına, bir diğer yönüyle yönetimsel

aklın kuruluşuna temas etmektedir. Yönetimsellik ve disiplin gibi iki farklı konu olarak Foucault' nun çalışmaları içerisinde yeterince irdelenmiş olsa da beslenmeyle ilgili bu bağıntıyı kurmak önem arz etmektedir. Bu bağıntıda makalenin iddiası ve işaret etmek istediği nokta, beslenme ile beden disiplinler kuruluşunda ve öznelleşme tarzında on sekizinci yüzyıldan itibaren kapitalist bir etkinlik rolü oynamaktadır.

Bu rol 1980'lerden itibaren neoliberalizme evrilmekle birlikte kökenlerini on sekizinci yüzyıl sanayileşmesine dayalı işçileşme sürecinde bulmaktadır. Foucault, neoliberalizmi yönetimsellik analizinde öznelleşme tarzları olarak sunsa da Deleuze'un (1992) işaret ettiği gibi neoliberal toplum tüm iktidar tertibatıyla aynı zamanda bir kontrol toplumdur. Bu toplumsallaşma, beden somut disiplinler kuruluşu ve öznelleşme tarzlarında bedenin fiziki gücünü ve aynı zamanda ahlaki ve rasyonel tarzlarını aynı anda belirleyen bir beslenme politik rejimiyle el ele gitmiştir ve gitmektedir.

Neoliberalizm bir iktisadi politika bütünü olarak ele alındığında temel felsefesini geniş toplum kitleleri açısından kemer sıkma bulmaktadır (Gürkan, 2019; Gürkan ve Karahanoğulları, 2014). Neoliberalizmin David Harvey'in (2007) değişiyile bir egemen sınıf restorasyonu olduğu kabul edilirse, geniş halk kitleleri tarafından yaşanan kemer sıkma *reçeteleri* ve politikalarıyla ortaya yoksulluk ve açlık, egemen zengin sınıflar açısından sonsuz bir sermaye birikimi, sonsuz bir iştahı ve potansiyeli; dolayısıyla neoliberalizmin gerçeğini beraberinde getirmiştir. Egemen sınıfların hegemonyasıyla neoliberalizmin kültüründe orta sınıflar neoliberal beslenme ölçeğini sağlıklı beslenme ve kontrollü tüketim kompozisyonunda sürdürmektedir.

Beslenme her yönüyle politik bir rejimdir. Nitekim erken zamanlarda aydınlanmanın liberal mottosu olarak gördüğü 'insan kamusal alanda aklını kullanmalıdır' cümlesi bugün bir diyet ve beslenme mottosu olarak dengenin ve aklın beslenmeden geçtiğini vurgular. 2010'ların politik iktisadi krizleri, günümüzde neoliberalizmin yarattığı büyük yoksulluk ve açlık sorunu olarak çeşitli sonuçlara dayanırken otoriter politik rejimin devamını sağlayacak beslenme rejimi gıda krizi olarak kendini başka yönlü dayatmıştır (Gürkan, 2019; Gürkan ve Karahanoğulları, 2014). Makalenin iddiasına göre aydınlanmanın modernist vaatlerinden ilerlemeci ve kalkınmacı, insanlığın özgürleştirici vaatlerini yüksek bir kamusalılık içerisinde açığa çıkarmaya dönük kültürel ve politik gelişmeler, en sonunda 1980 sonrasında neoliberalizmin kırk yıllık iktisadi ve politik tahribatında işsizlik, yoksulluk ve açlık üçgeninde kalıcı kemer sıkma politikalarıyla ve beslenme reçeteleriyle politik beslenme rejimlerini de beraberinde getirip gittikçe sağlamlaştırmıştır. Artık kanaatkarlık neoliberal aklın yeni yoksulluk politikasıdır.

Biyopolitika, kapitalist endüstriyalizmde bedenin etkinliğini ve dinginliğini, verimliliğini esas alırken; bedenin sonlu bir yaşam taşıdığı gerçeğini de görerek kapitalist bedeni ortalamada yaşatmayı düzenlemiştir. Foucault' nun işaret ettiği politik iktisat geleneği beden ve nüfus politikasıyla kapitalizmin politik rejimini bir beslenme rejimi olarak inşa etmiştir. Foucault' nun

neoliberal yönetimsellik analizine bakıldığında, tartıştığı ve ele aldığı kapitalizmin analizini yapmış, politik iktisatçıların ekonomiyi ve toplumu modellemelerinde sürekli beslenme rejimini tahıl, mısır gibi temel girdilerinden hareket ettiğini tespit etmiştir (Foucault, 2007; 2008). Foucault'nun analizindeki bu önemli nokta, toplumun disipliner ve liberal yönetimsellikteki kuruluşu hem endüstriyel topluma uygun olacak şekilde beslenme politikalarıyla gerçekleşmiş hem de insan bedeninin iktidar etkisi altında ahlaki ve fiziki kuruluşu bu beslenme rejiminin oluşturduğu bilgi rejimiyle gerçekleştirmiştir.

Özetle bedenin fiziki, ahlaki, akılcı inşası bunun karşısındaki tüm sapma gösterdiği düşünülen bedensel ve varoluşsal tarzlar (delilik, hastalık, suçluluk gibi), ceza ve ödül, tehlike ve özgürlük gibi liberalizmin ikiliklerinde her zaman beslenmenin politik ve bilgi rejiminde oluşmuş ve gelişmiştir. Bu iddianın serimlenmesi bazı yeni teorik ve tarihsel bilgiyi fazlasıyla gerektirdiğinin farkında olmakla beraber, şu kadarını söylemek yeterli olacaktır: Beslenme bireysel ve özel bir sorun değil, son derece toplumsal, iktisadi ve sınıfsal bir sorundur.

Geniş, yoksullaşan ve açlık sınırında yaşayan halk sürekli kıtlık ve açlık felaketi seçeneğiyle karşı karşıya bırakıldığı için bir yaşam mücadelesi adına, yiyeceğe ulaştığı andan itibaren tüketme yoluna hızlıca sevk edilmektedir. Bu karşımızda altsınıflara ilişkin suçlayıcı bir probleme dönüşen obezite sorunu olarak karşımıza çıkar. Obezite, neoliberal yıkıma karşı hem orta ve orta-alt sınıfların sürekli hem bedeninde ve evinde yiyecek stoğunda, hem de yoksul halk ve açlık sınırında yaşayan geniş halk kesimlerinin sağlıksız ve zamansız çoğu zaman hızlı ve kontrol dışı beslenmesiyle, neoliberal tahribatın bir beden politikası olarak sınıf tahakkümüyle yaşamaktadır. Dolayısıyla, neoliberalizmin yarattığı yıkım, beden politikası açısından bakıldığında bir taraftan egemen sınıfların gösterişçi tüketimci ama sağlıklı yaşam histerisine kapılan bir sınıf gerçeği, diğer yandan açlık sınırında kontrolsüz ve sağlıksız beslenme zorunluluğuyla bırakılan geniş bir halk gerçeği var.

Neoliberalizmin yarattığı tahribat, sınıflar arasında beden politikasına ve beslenmeye ilişkin bir çelişki olarak anlaşılırsa bir taraftan sonsuz sermaye birikimi ve gösterişçi sosyal tüketim ve sağlıklı yaşam gösterisi, diğer taraftan ilkel ve temel ihtiyaçlarından yoksun bırakılarak modernizmin dengeli ve ilerlemeci hayat ve varoluş tarzlarından uzaklaştırmaya getirmektedir. Neoliberal sosyal politikalar, besin-gıda yardımlarıyla önemli bir nüfus grubunu bu koşulların içerisinde yaşatmaya yönelik devlet ve sınıf tahakkümü birlikteliğinde daha da zor koşullarda ve çoğu zamanda ilkel ve gerici, kültürel ve politik koşullarda sürdürmeye yol açmaktadır. Dolayısıyla yoksulluk ve açlık, neoliberalizmin yarattığı alt sınıfı *hızlı tüket-çabuk ye* mantığıyla kendisini sınıf tahakkümü olarak sürdürmesine imkân tanırken, diyet ile yavaş ve az-ama-sık yemenin güzellemesi ve programı yapılır.

Kaynakça

- Ofiste Sağlıklı Beslenme Önerileri. Acıbadem Hayat.
Son Erişim: 01.04.2023
<https://www.acibadem.com.tr/hayat/ofiste-saglikli-beslenme-onerileri/>
- Bell, D. ve J. Hollows. (2011). From River Cottage to Chicken Run: Hugh Fearnley-Whittingstall and the class politics of ethical consumption. *Celebrity Studies*, 2(2), 178-191.
- Carney, M. A. (2014). The biopolitics of 'food insecurity': towards a critical political ecology of the body in studies of women's transnational migratio. *Journal of Political Ecology*, 21(1), 1-18.
- Crawshaw, P. (2014). Changing Behaviours, Improving Outcomes? Governing Healthy Lifestyles Through Social Marketing. *Sociology Compass*, 8(9), 1127–1139.
- Deleuze, G. (1992) 'Postscript on the Societies of Control'. *October*, 59, 3-7.
- Elias, N. (2004). *Uygarlık Süreci Sosyo-Oluşumsal ve Psiko-Oluşumsal İncelemeler Cilt 1 Batılı Dünyevi Üst Tabakaların Davranışlarındaki Değişmeler*. (E. Ateşman, Çev.). İstanbul: İletişim yayınları.
- Foucault, M. (1995). *Discipline and Punish: The Birth of Prison*. (A.Sheridan, Çev.). New York: Vintage Books.
- Foucault, M. (1998), *The History of Sexuality: The Will to Knowledge, Volume 1*. (R.Hurleys, Çev.). London: Penguin books.
- Foucault, M. (2003) *Society must be Defended*. (D. Macey, Çev). London: Penguin Books.
- Foucault, M. (2007) *Security Territory Population Lectures at the College de France 1977–1978*. (G. Burchell, Çev.). New York: Palgrave Macmillan
- Foucault, M. (2008) *Birth of Biopolitics*. (G. Burchell, Çev.). New York: Palgrave Macmillan
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. (H. Özel, Çev.). İstanbul: Kırmızı Yayınları İstanbul.
- Gözener, S. (18 Nisan 2022). Derin yoksulluk en çok çocukları etkiledi: Beslenme çantaları boş. *Cumhuriyet*.
Son Erişim: 01.04.2023, <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/derin-yoksulluk-en-cok-cocuklari-etkiledi-beslenme-cantaları-bos-1926854>
- Gürkan, C. ve Karahanoğulları ,Y. (2014). Neoliberalizmin Krizi ve Kamu Maliyesi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, 1-19.
- Gürkan, C. (2019). Kemer Sıkmanın Eleştirel Bir Politik Sosyolojisi. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, 2 (4), 196-211.
- Ferreira, F. R., Prado, S.D., Carvalho, M.C.V. ve Kraemer, F.B. (2015). Biopower and biopolitics in the field of Food and Nutrition. *Revista de Nutrição, Campinas*, 28(1),109-119.
- Heyes, C.J. (2007). *Self-Transformations: Foucault, Ethics, and Normalized Bodies*, Oxford ve New York: Oxford University Press.

Hollows, J. ve Jones, S. (2010). 'At least he's doing something': Moral entrepreneurship and individual responsibility in *Jamie's Ministry of Food*. *European Journal of Cultural Studies*, 13(3), 307–322.

Horner-Nadesan M. (2008). *Governmentality, Biopower, and Everyday Life*, New York ve London: Routledge.

Kümel, T. (22 Ağustos 2021). Paketli gıdayı azaltmanın 10 yolu. *Cumhuriyet*.

Son erişim: 1/04/2023

<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/paketli-gidayi-azaltmanin-10-yolu-1861659>

Mayes, C. R. ve Thompson, D. (2015). What Should We Eat? Biopolitics, Ethics, and Nutritional Scientism. *Bioethical Inquiry*, 12, 587–599

Piper, N. (2013). Audiencing Jamie Oliver: Embarrassment, voyeurism and reflexive positioning. *Geoforum*, 45, 346–355.

Puig de la Bellacasa, M. (2017). *Matters of Care: Speculative Ethics in More than Human Worlds*. Minnesota ve London: University of Minnesota Press.

Rose, N.(2007). *The Politics of Life Itself: Biomedicine, power and subjectivity in the Twenty-First Century*. Princeton ve Oxford: Princeton University Press.

Sarıgöl, P. (2022a). Foucault, Sexuality and Biopolitics. *Dokuz Eylül Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(1), 245-259.

Sarıgöl, P. (2022b). A Socio-Political Evaluation on the Subjectivity in the Neoliberal Governmentality. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 23(51), 140-155 .

Sarıgöl, P. (2022c). María Puig De La Bellacasa'nın "Bakım Meseleleri: İnsandan Öte Dünyalarda Kurgusal Etik" Kitabı Üzerine Eleştirel Notlar. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 265-274.

Selmezi, A. (2007). *Biopolitics of Hunger-Understanding Contemporary World Hunger Through the concepts of Michel Foucault and Giorgio Agamben*. Master's Dissertation: Central European University, Budapest/Hungary.

Sennett, R. (2008). *Karakter Aşınması-Yeni Kapitalizmde İşin kilişik Üzerindeki Etkileri*. (B.Yıldırım, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Simmel, G. (1996). *Metropol ve Zihinsel Yaşam*. *Cogito*, 8, 81-89.

Treitel, C. (2008). Max Rubner and the Biopolitics of Rational Nutrition. *Central European History*, 41, 1–25.

Yazgünoğlu, Y. (t.y). *Sağlıklı Beslenme*. Bilkent Üniversitesi-Sağlık Merkezi

Son Erişim: 01.04.2023

<http://bilheal.bilkent.edu.tr/aykonu/Ay2003/June03/sagliklibeslenme.html>